

Päevalehes 1916 ilmunud pastor August Nigol'i (1877–1918) pikem ülevaade kahest reisist (1915 ja 1916 suvel) eesti asundustesse Venemaal. Ligikaudu sama sisuga, kuid mitte sama tekst ilmus 1915 Pealinna Teatajas pealkirjaga „Reisi muljed” (siin samuti digiteeritud), selle tekstiga võrreldes on siin nii täpsustusi kui ka väljajätteid. Põhjalikult on käsitletud Krimmi, Kaukaasia ja Vologda kubermangu asundusi, põgusamalt ka Arhangelski eestlasi ning Kostroma ja Jaroslavi kubermangu asundusi. Eestlaste arvud asundustes Venemaal (luteri abikassa statistika järgi). Asunduste-reis 1915. Krimm: Kontši-Šavva, Sõrt-Karaktšora, Džurtši, Tarhan, Samruk. Tõnisson. Johan Leinberg (prohvet Maltsvet), Gustav Malts. Miina Renning (surm ja matus). Simferopol: eestlased, pastor Hörschermann. Krimmi asunduste majanduslik ja hariduslik järg. Põhja-Kaukaasia: Eesti-Haginsk, Allmäe, Livoonia, Eesti-Maruhha, Soriküla (Hussõ-Kardonik). Taga-Kaukaasia: Punase Lageda (Estosadok). Salme, Sulevi, Alam-Linda, Ülem-Linda, Estonia, Uus-Estonia. Karsi ümbrus, loodus. Teised rahvad Karsi ümbruses. Reis Karsist Suhumi. Kaukaasia eestlaste majanduslik järg, usuelu, seltsielu. Asunduste-reis 1916: teekonna kirjeldus, juhtumised reisil. Tuapse pommitamine. Ernst Uiibo surm. Tuapse eestlane Kõverik. Laulatus rongis. Arhangelsk: linn ja eesti kogukond. Pastor M.J. Eisen. Vologda kubermangu eesti asundused Nikolski maakonnas. Starovetšerskaja, Oparino, Almež?, Moloma, Palometsa, Permassi. Nikolsk. Jaak Naaber. Vologda asunike ajalugu. Vologda olud. Kostroma ja Jaroslavi kubermangu eestlased: Ljubimi kreis, Daniloovo kreis: Kreppenbach. Uglitši kreis: Bolšoje Selo. Romano-Borissogleb. Kinešma kreis: Prudovka. Antropovi jaam. Jaroslav. Rõbinsk. Kamenka asundus. Kooliõpetaja Normann. Digiteeris Andres Aule, kirjaviisi muutmata.

Päevaleht (nr. 227), 11. oktoober 1916, lk. 2

Meie asunikudest.*)

A. Nigol.

Kui palju elab eestlasi väljaspool kodumaad?

See küsimus kerkib kodumaal tihti nii mõnegi keele peale. Mis Eesti asunikude arvusse puutub, siis arwatakse, et neid ikka ligi 200.000 (kakssadatuhat) on, kõikide eestlaste arw miljon kakssadatuhat. Nii elab umbkaudse arwamise järele, umbes miljon eestlast ehk wiis jagu kodumaal ja terve kuues osa väljaspool: üle 100.000 Petrogradi linnas ja kubermangus, 90.000 Europa- ja Aasia-Wenemaad mööda laiali ja 10.000 väljaspool Wenemaad. Lutheruse koguduste abikassa aruande järele elab eestlasi: Pensas 100, Simbirskis 1000, Nishni-Nowgorodis 140, Moskwas 3000, Wladimiris 80, Nurme-

* Awaldamine ruumipuudusel wiibinud. „Pwl.” toim.

kundas (Tweri kub.) 1000, Kaukasias 6000, Krimmis 1500, Tomsk-Barnaulis 2500, Tobolskis 1600, Omskis 3000, Irkutskis 180, Bulankas 1920, Ülem-Sajetokis Верхне-Суетокъ 920, Wladiwostokis 700, Taschkendis 100, Samaras 2000, Peterhofis 1230, Schlüsselburis 200, Kolpinos 150, Sestroretskis 100, Pawlowskis 300, Gatschinas 4000, Kroonlinnas 1300, Jamburis 4000, Teschkowas 8500, Markowa-Järwasaari 600, Sherebetia 1200, Moloskowitsas 2000, Kattilas 300, Kaporjes 400, Nowgorodis 3000, Oudowa maakonnas 20.000, Wologdas 7000, Arhangelskis 300, Jaroslawis ja Kostromas 1000, Pihkwas 5200, Toropetsis 6150, Odessas 150 jne. Muidugi on need arwud umbkaudu wõetud ja terwe kubermangu ehk koguduse peale.

Kõige suuremad ja paremine korraldatud asundused on Kaukasias, Krimmis, Petrogradi ja Samara kubermangudes. Asunduste arw on suur ja asunikud wäga laiali pillatud. Üksikute hingede ehk perekondade kaupa leiame pea-aegu terwel Wenemaal eestlasi ja rsake on tõeste ühtegi linna ehk suuremat kohta leida, kus „Wiru weljed” puuduksid. Ja mitte üksinda Wenemaal — waid ka Amerikas ja Australias on neid küllalt.

Kuidas on nende waimline järg ja kas jääwad nad kauaks eestlasteks? Nii küsib austatud lugeja tahtmata.

Raske on siin õiget wastust leida, sest igal pool on elu ja olu isesugune ja waewalt leidub keegi, kes kõik Eesti asundused oleks läbi käinud ehk jõuaks läbi käia.

Üleüldse on küll lugu nii: kus eestlased killade kaupa elawad, kus neil korraldatud seltsielu, oma kirik ja koolimaja on, kus nad jumalateenistust kuulewad ja kus Eesti laul kõlab ja lastele Eesti keeles õpetust antakse — seal on Eesti rahwuse kadumist waewalt karta. On ju Kaukasias Greeka asundusi, kes üle 2000 aasta wanad on.

Aga kus eestlased üksikult siin ja seal elawad, seal on kadumine kindel. Luteri kirik ja emakeelne kool — need on igatahes kaks kõige suuremat nurgakiwi meie rahwuse alalhoidmiseks asundustes.

Et mind asunduste asi õige rohkeste huwitab, olen waremalt õige mitmed asundused Lõuna-Samaras ja Wenemaal läbi käinud ja wõtsin minewal, 1915. aastal pikema reisi Kaukasiasse ja Krimmi ette ja sel aastal Arhangeli, Wologdasse ja weel Kaukasiasse. Kui aeg wähegi lubab, tahan ka edaspidi nii palju Eesti asundustest läbi käia, kui iganes wõimalik.

Lõuna-Samara ja mitmed Wenemaal olewad asundused ei suuda iseäranis palju huwitust pakkuda, seda enam aga Krimmi, Kaukasia ja Wologda eestlased. Tahan siin nendest eestlastest oma minewal ja sellel aastal tehtud asunduste reisist austatud lugejale mõnda jutustada, teistest asundustest aga teine kord.

Asunduste reisist 1915. aastal.

Reisi sihist ja kordaminekust.

Ammugi oli mul igatsus näha saada, kudas Krimmi ja Kaukasia suguwennad ja -õed elawad, missugune on nende majandusline ja waimline järg, kas on nad 6 aasta jooksul, kus ma 8 Kaukasia Eesti asundustes olin, edenenud wõi on tagurpidi minekut märgata. Waba suwine waheaeg pakkus wõimalust oma ettewõtet teoks teha ja mul läks korda kõik 5 Krimmi ja 12 Kaukasia Eesti asundust läbi käia ja sõja aja ja muude raskuste peale waatamata 48 korda neile kõnet pidada, enamaste 2—3 korda igas asunduses, mõnes ka 4 korda. Paaris kohas oli kohaliku ülemuse käest ilmaliku kõne jaoks luba wõetud ja kus seda ei olnud muretsetud, seal pidasin palwetundi ehk jumalateenistust kohalikkude õpetajate lubaga, kes sõbralikult wastu tulid, mille eest mina ja asunikud väga tänulikud olime. Reisi wõib kõikide wäikeste äparduste peale waatamata kõigiti väga kordaläinuks pidada. Et praegusel ajal iga wõõra inimese ilmumine kahtlust wõib äratada, pealegi weel kui politseile ja sõjawäelistele kõwa käsk on antud iga wõõrast isikut terawalt silmas pidada, siis ei wõi sugugi mitte pahaks panna, kui sinu käest tihti passi nõutakse, sinu asju mõnikord „rewideritakse” ja sind „Saksa” salakuulajaks peetakse. See on praegu harilik nähtus ja sellepärast ei tohi ka sedagi mitte pahaks panna, et Krimmis politsei poolt 2 ööks ja 2 päewaks „prii korteri” sain. Tänulik ja rõõmus ei ole sa niisuguse „kingituse” eest küll mitte, waid pead siiski tahes ehk tahtmata „kingituse” wastu wõtma.

Reis oli väga õpetlik ja huwitaw, kestis 2 kuud aega ja selle aja sees tuli nii mõndagi näha ja läbi elada, iseäranis kui silmas pead, et selle aja sees mitmes kubermangus ja väga mitmesuguste rahwaste juures olla ja ligi 8400 wersta ära sõita ja selle aja sees ainult ühes kohas 2 ööd magada, muidu aga iga öösel ise korter.

Reis Soomest Krimmi

Et otsekoheste pileti saamine Nikolai raudteed mööda Krimmi raske oli ja oodata ei tahtnud, sõitsin Narwa, Oudowa, Strugi, Pihkwa, Dno, Witebski ja Brjanski kaudu sinna. See reis oli küll pikem ja kestis 3 päewa rohkem, aga selle eest sain enne kaugel olewaid asundusi Petrogradi kubermangus mõnda Eesti asundust näha. Wiibisin Jamburis, Oudowas, Stragowos ja Domkinos. Jamburis oli rõõm waadata, kuidas agaramate seltskonnategelaste walulaps, Jamburi Eesti põllumeeste seltsimaja, katuse alla hakkas saama. Terwe 4 aastat on siin ära kulunud, mitu eestseisust sellepärast ametist astunud ja ometi on kord niiwõrd Jamburi Eesti seltskonna jõud kaswanud, et ta on seltsimaja ehituse wee peal hoidnud ja selle läbi wiib. Oli silmapilkusid, kus kõik näitas tühi töö ja waimu närimine olewat. Nüüd on Jamburis „Eesti kodu”, ruumikas ilus põllumeesteseltsimaja ja armas näituseplats walmis ja kaua igatsetud soow täide läinud. Oudowas, Strakowas ja Domkinos leidsin küll suguwendade poolt ilusat wastuwõtmist, aga jutustused ja pildid Oudowa maakonna eestlaste elust ja olust jätsid õige raske mulje järele. Seal ei olnud seda elurõõmust waimu näha, nagu Kaukasia ja Krimmi eestlaste juures.

Terwes elus ja olus, seltskonna-, usu- ja koolielus ja haridusetöös tundub nagu midagi rasket, suruwat. Seal on wirgutust, waimustust ja wäsimata töötamist rohkeste tarwis, — ja oleme kindlad, et aeg tuleb, kus Oudowa asundustes usuelu, hariduse- ja kulturatöö palju wiljarikkam saab olema ja nendes wanades, suurtes asundustes wõõras warsti ilusa Eesti kodu saab leidma. On ju rahwas seal niisama südamlilik, lahke ja edenemisewõimuline kui mujalgi. (Oudowa eestlaste ülesannetest ilmus juba minu poolt eraldi wäike kirjatükk).

Mida rohkem lõuna poole, seda ilusamateks ja lopsakamateks läksid wiljapõllud. Wihma oli pea igal pool rohkeste sadanud ja põllud töotasid rohket saaki sügisel. Mitme aasta tagant pakkusid rohtlaaned wõi stepid just iseäranis sel aastal suurepäralist waadet ja tuletasid Wene kirjaniku Gogoli sõnu meelde: „чортъ васъ возьми, степи, какъ вы хороши!

Suwel kaswab Krimmis rohkeste punast metsmoonni — suured, mitme wersta pikkused kesawäljad olid teda tihedalt täis, paistis kaugemale nagu suur punane waip ja pakkus haruldaselt ilusat pilti.

Eesti külad Krimmis.

Krimmis on 5 ja Kaukasia 12 Eesti asundust wõi küla. Peale selle elab rohkeste Eesti perekondasid ja üksikuid eestlasi teistes külades ja wäga mitmel pool, iseäranis Kaukasia. Seal elab neid siin ja seal mägedes, kuhu ühegi haritud eestlase jalg ei ole ligi pääsenud ja raske on loota, et keegi leiduks, kelle aeg lubaks kõik üksikud kohad üles otsida, kus neid paari perekonna wiisil elab.

Krimmi Eesti asundused on:

1) **Kontshi-Shawwa***) 17 wersta Kurman-Kemeltshi jaamast, üle 200 hinge, 1863. a. asutatud. Asundusel on oma koolimaja ja kaunis meeldiw wäike kirik ehk õigemine palwemaja.

2) **Sört-Karaktshora**, 7 wersta Kontshi-Shawwast, 1864. a. asutatud. 1862. aastal tulid esimesed Eesti wäljarändajad Krimmi, Tõnisson, Johan Leinberg (prohwet Maltswet) ja selle wennapoeg Gustaw Malts, kes praegugi weel Simferopolis majaomanikuna 76 a. wanaduses elab ja kelle juures eestlased alati on sõbralikku nõu ja ilusat wastuwõtmist leidnud, ja selle sugulased Tarhani külas. Külas on 176 hinge, 20 talu; temal on oma koolimaja ja kirik. Seltsimaja on asumisel. Siin asub suurem hulk Tauria Eesti Hariduseseltsi eestseisuse liikmeid. Maad umbes 2000 dessatini.

3) **Tshurtshi** (Чурчи) 13 w. Sört-Karaktshorast ja umbes 35 w. Kurman-Kemeltshi jaamast, 1863. a. asutatud, 40 peret, umbes 400 hingemaad 1800 dessatini külal. Oma koolimaja ja ilus palwemaja wõi kirik.

4) **Tarhan**, umbes 20 wersta Simferopolist, 25 peret, 1879. a. asutatud, maad 2400 dessatini (selle hulgas umbes 700 dessatini karjamaad). Külal on oma koolimaja, mis ühtlasi palwemajaks.

* Nimed on kõik tatarikeelsed.

5) **Samruki** (ehk Beregowoje). Musta mere kaldal, 30 w. Sewastopolist, 15 w. Tarhani külast ja 25 w. Bahtshisarai linnast, 1861. a. asutatud, 35 peret, umbes 200 hinge, maad 1400 dessatini, on oma koolimaja. Plaanitsetakse kirikut ehitada.

1914. aastal suri Miina Renning, kelle nimi E. Wilde raamatus „Prohwet Maltswet” ette tuleb ja kes Maltsweti loos kaunis suurt osa on mänginud, ära ja on Samruki surnuaiale maha maetud. Praegu elab veel paar wana asunikku, kes prohwet Maltsweti ajal Krimmi tulnud.

Peale nende 5 küla elab Eesti perekondasid veel mitmes kohas teistes külades, tatarlaste keskel, aga iseäranis rohkeste Simferopoli linnas. Siin peab õpetaja Hirschelmann neile kord kuus jumalateenistust.

Päevaleht (nr. 234), 19. oktoober 1916, lk. 2

II.

Krimmi Eesti asunduste majandusline ja haridusline järg.

Krimmi Eesti asundused on kõige rikkamad. Talude läbistikune väärtus on umbes 20—30 tuhat rubla, umbes nagu meil Saaremaa mõisad. Nalja pärast kutsutaksegi Krimmi eestlasi Eesti paruniteks. Paaril eestlasel on juba oma automobil. Iga küla väärtus on liikumata warandusega vähemalt pool miljoni rubla. Oma jõukuse poolest tuletab Krimmi eestlane mulki meelde, kuid rahwas on siiski südamlikum ja lahkem kui abjakad ehk teised puhastwerd mulgid. Töölise elukorterid on aga wiltsad, ega ei jätnud mitte head muljet järele. Eestlased oleksid nagu ära unustanud, et nad ise rõhutud rahwa kändust pärit on, ja kui meie kodumaal mõisnikkude käest paremaid eluruumisid töölistele nõuame, peaksime ise ka seda täitma ja oma töölistele mõistlikud korterid muretsema.

Peawarandus ja sissetulekuallik on ja jääb Krimmis nisu. Mitte ilmaasjata ei ütle E. Wilde nalja pärast, et Krimmi eestlased nisu usku on. Peale nisu külvatakse ka otra ja mõnda muud wilja, aga rohkem oma tarwiduse jaoks. Maa on 3 põldu jaotatud: kesa, nisu ja oder; kaswatatakse harilikult talwenisu ja osalt ka talwe otra. Heinamaad siin ei ole, heina saab kas kesapõllust, nagu sel aastal kus heina igal pool rohkeste sai, ehk loomad peawad odra õlgede ja haganatega leppima. Nisuõlge sööb loom, kui muud paremat ei ole; seda tarwitatakse küttematerjaliks.

Pea igal talul on suured õle wirnad, ja õlgi on nii palju, et neid ei ole kuhugile panna, tuleb wälja peal tihti ära põletada. Keegi eestlane müüs kroonule 60 kahehobuse koormat 20 rubla eest, nii siis 30 kop. koorem.

Samruki ja Tshurtshi mehed on maa kruntidesse ära jaganud, teised veel mitte, kuid elama jäädakse külasse edasi, vähemalt esialgul. Külast lahkumine ja üksikult elamine ei ole nii kerge kui meie kodumaal, kus wett igal pool kerge waewaga saab. Krimmis on wesi tihti 50—100 ja rohkem sülla sügawusel ja kaewu ehitamine ei ole kerge ülesanne, see käib tihti ühele perele üle jõu.

Kuna meie kodumaal wõib kehmem mees mõne wakamaaga elama hakata, ei ole Krimmis paari hobusega midagi peale hakata. Siin tuleb adra ette 8—10 looma panna ja alla 8 künnilooma, olgu hobuse ehk härjata, pole midagi peale hakata.

Üleüldine mulje jääb Krimmi Eesti asundustest wõõrale igatahes hea. Sa leiad igas asunduses kõigi puuduste peale waatamata, mida ju igal pool omajagu on ilusa Eesti kodu, ilusad talud, rohkeste puid (naabrite, tatarlaste, külades on puude istutamine nagu tundmata asi), lahke ja sõbraliku rahwa. Puhas Eesti keel kõlab igäühe suus, kui mõned kohalikud laenusõnad maha arwata (näituseks räägitakse muldamise asemel sawkatama), igas talus leiad Eesti ajalehe, väga mitmes talus klaweri — unustad koguni ära, et wõõrsil, kusagil kaugel kodumaalt ära oled. Kirikust peawad Krimmi eestlased lugu, kahju ainult, et surnuaiad mitte küllalt korras ei ole peetud ega esimeste wäljarändajate hauad ilusti hoitud. Siin oleks tungiwalt parandust tarwis. Ja ka sündmuste wastu Eestis ei ole meie kaugemad suguwennad wõõraks jäänud, ka need huwitawad neid. Seltsielu poolest on ka parandust ja rohkem tegewust tarwis. Ei ole weel mitte ühtainust seltsimaja olemas, kuna Kaukasias pea igal asundusel see juba üles ehitatud, ehk küll Kaukasia eestlased jõukuse poolest taha jäänud.

Südamlikka terwitusi teile, armsad Krimmi suguwennad ja õed! Elagu, kaswagu ja õitsegu Krimmi Eesti asundused ja leidku kodumaalt sinna rändaja ikka ilusat Eesti kodu eest!

Kaukasia Eesti asundused.

Eestlased said Krimmi ja Samaraga ennem tuttawaks ja sinna on ka esimesed Eesti wäljarändajad läinud, Kaukasiaga aga umbes 15—20 aastat hiljem. Seda lugu tuleb õieti kahjatseda. Olgu küll, et eestlased on jõudnud Krimmis ja Samaras ilusa kodu luua, aga mõlemad on lagendikud, kus tihti mitmekümne wersta peal muud ei näe kui maad ja taewast, ei ühte puud ega põõsast, mäge ega orgu, järwe ega jõge. Kaukasia loodus on aga väga mitmekesine, tihti suurepäraline ja paradiisliku iluga. Kaukasiasse on ka eestlasi suuremal arwul woolanud, neid on siin ligi 6 tuhat hinge. Kaukasias rännates ja Eesti asundusi waadates tuled tahtmata mõtte peale: kahju, väga kahju, et aasta 30—40 eest kedagi wäljarändamise korraldajat ja nõuandjat ei olnud. Kaukasias wõiks palju rohkem Eesti asundusi olla ja need, kes Siberi lagendikkudele ja Wologda metsadesse on läinud, neil oleks Kaukasias ruumi küllalt ja siin oleks igatahes parem elada ja kulturitööd teha kui Siberi pool. Ja needki 12 Eesti küla, mis praegu olemas, on üksteisest kaugel, 4 (õigem koguni 6) Saksa koguduse õpetaja all ja 5 kubermangus (Stawropoli kubermangus Allmäe ja Eesti-Haginsk, Kubani maakonnas Liwonia, Eesti-Maruha ja Husso-Kardanik, Mustamere kub. Punaselageda, Salme ja Sulew, Suhumi maakonnas Estonia, Ülem- ja Alam-Linda ja Karsi maakonnas Uue-Estonia küla).

Nendest 12 asundusest on 5 asundust, Eesti-Haginsk, Allmäe, Liwonia, Eesti-Maruha ja Husso-Kardanik Põhja-Kaukasias, teised Kesk-Kaukasias wõi õigem Musta mere lähedal ja Uue-Estonia kõige lõunapoolsemas osas.

7. Lühike ülevaade Kaukasia Eesti asundustest põhja poolt lõuna poole minnes.

1) **Eesti-Haginsk** (rahwa keeles Kalmuka küla), Torgowaja jaamast 60 wersta, Stawropoli kub., umbes 600 hinge, kalmõkkidelt saadud maa peal. Maa pikkus umbes 8 wersta, laius 5—6 wersta.

Küla näeb oma ilusate ehituste poolest nagu väike linn välja. Külal on oma kirik, koolimaja, wallamaja, sel kewadel walmis saanud ruumikas rahwamaja ja puiestik rahwale jalutamise tarwis. Rahwamaja on sawist wõi päikese paistel kuiwatatud sawiplommidest üles ehitatud, näeb lihtne välja, on aga siiski päris aja- ja otstarbekohaselt ehitatud. Seltsidest on siin Hariduseselts, kes seni oma erakooli ülewal pidas (külakool peale selle), ja Karskuseselts.

Sel aastal on küla ka postkontori omale saanud, mille ülespidamiseks ta kolm aastat peab üle tuhande rubla aastas maksma. Et 600-hingeline küla postkontori peale juba üle 1000 rubla aastas välja annab, näitab, et rahwal on ainelist jõudu ja, peaasi, arusaamist ja huwitust kulturaliste püüete jaoks. Ka on otustatud 25.000-rublalist uut koolimaja üles ehitada, kuid sõja pärast peab ehitus paar aastat ootama.

2) **Allmäe** (Подгорное) Stawropoli kub., 7 wersta Kiani (enne Барсуки), jaamast, 1300 hinge, maad 6000 dessatini. See on üleüldse kõige suurem asundus, ka jõukuse poolest ei jää ta teistest maha. Asundusel on oma kirik, ilus kiwist koolimaja, kus 3 õpejõudu töötawad ja 1916. aastast saadik oma postkontor (Подгорное, Ставроп. г.) Seltsielu aga ei taha hästi edeneda. Omal ajal töötas põllumeesteselts ja pasunakoor, mõlemad on nüüd hingusele läinud. Kredit- ja kaubatarwitajate-ühisus töötawad aga rahuloldawalt. Seltsielu edendamises on agarad kooliõpetajad Rehtlane ja Kresla rohkesti waewa näinud. Nende algatusel kawatsetakse nüüd hariduseseltsi elule kutsuma ja seltsimaja ehitada, mis 25.000 rbl. maksma läheks ja kus kreditühisus, kaubatarwitajate ühisus ning muud seltskondlised asutused aset leiaksid. See annaks seltsielule hoogu. Praegu otsiwad inimesed sündsate ruumide puudusel mujalt lõbu ja see ei tule asunikkudele mitte kasuks. Külast on 70 perekonda oma, wäljamõõdetud krundi peale elama asunud. Nad olla 3 aasta jooksul väga tublisti majandusliselt edenenud.

3) **Liwonias**, 25 wersta Owetshka jaamast, ehk 40 wersta Armawiri linnast, Kubani maakonnas, 1874. a. asutatud, 600 hinge, maad 2412 tiinu, selle hulgas 800 tiinu karjamaad. Asundusel on oma kirik, rahwaaed ja ilus kiwist koolimaja, kus 2 õpejõudu alaliselt töötawad. Koolimaja on väga praktiliselt ehitatud: kummagil pool osas on klassi- ja kooliõpetajate eluruumid ja nende keskel saal. Siin wõiwad lapsed wahetundidel jalutada ja asunikud wabal ajal koosolekuid pidada ja pidusid toime panna. Praegu elab siin tuntud asunduste tegelane S. Sommer ja walmistab ärksamate asunikkude lapsi gümnasiumi wastu. Tema „eragümnasium” teeb küll hea eduga tööd, siiski tuleb soowida, et S. Sommer warsti meile lähemale koliks ja suurema töö kallale asuks. Liwonias on palju wiljapuu-aedu. Küla tänawad on laiad ja sirged, nagu uuema aja linnas. Suurt kurwastust tuntakse agara asuniku Soobiku surmast, kes

kurja käe läbi surma sai (wargad lasksid ta püssiga maha, kui ta neid parajas-ti warguse pealt tabas). Ta oli wäsimata edasipüüdja ja edumeelne mees, kes kõige suurema wiljapuuaiaga terwes külas, mitusada mesipuud ja eeskujuliku talu oma lastele jättis. — Mis pidude ja kõneõhtute toimepanemise lubasse puutub, siis walitseb siin Liwonias (käib kasakate piirkonda) niisugune wabadus, mida kusagil mujal ei tunta. Külawanem on terve walitsuse wõimu asemik, kelle käes politsei ja mitu teist wõimu. Nii ei ole peale külawanema siin mitte kellegi teise wõimukandjaga tegemist, kui tahad pidu-õhtut ehk muud sarnast toime panna. Ka ei ole tarwis kellegile mingisugust margimak-su maksta. — Et praegu Liwonias külawanemaks tubli seltskonnategelane ja edumeelne mees, siis on siin kerge seltskonnatööd teha. Seltsidest on siin Karskuse-, Hariduse- ja Põllumeesteselts olemas.

4) **Eesti-Maruha**, 120 wersta Newinomõskaja jaamast ja 70 w. Batalpashins-kist Elbrussi poole, Maruha jõe ääres, Kubani maakonnas, umbes 200 hinge ehk 40 peret, 1872. a. asutatud, maad 650 tiinu. Külal on oma kooli- ja palwemaja.

5) **Hussõ-Kardonik** ehk Sori-küla, 7 wersta Maruhast ja niisama palju Newinomõskaja jaamast, 200 hinge ehk 46 peret, 1873. a. asutatud, kroonu-maad 860 tiinu.

Külal on oma koolimaja ja külawalitsuse hoone. Mõlemad need külad on liig kaugel raudteest; warsti aga ehitatakse uus raudtee Newinomõskajast Tiber-dasse, mägestikku, ja siis saawad need asundused 90 wersta raudteele lähemale.

Rikkuse ja külluse poolest jääwad Eesti-Maruha ja Husso-Kardaniku küla talud küll Eesti-Haginski, Liwonia ja Allmäe omadest tublisti maha, kuid waesust ei ole ka mitte. Maa iluduse poolest on aga need 2 küla Põhja-Kauka-sias Eesti asundustest kõige ees. Maakoht on mägine, rohkeste puid ja põõ-said; kaewu ei ole sugugi tarwis, sest terve aasta otsa jookseb mägedest roh-kesti wett alla. Waade Elbrusi ja teiste igawese lumega kaetud mägede peale pakub suwel selgel päewal suurepäralist pilti. Metsad pakuwad rohkeste metspirnisid, ploomisid ja muud wilja, ja annawad ka küttematerjali, kuna kolme esimese suurema küla elanikud „кизикъ”, sõnnikust tehtud turwast põletawad.

Kuna kolme esimese küla elanikud wähe teawad tagakiusamisest teiste rahwaste poolt, on kahe wiimase küla elanikud rohkeste kabardiinlaste ja ab-haaslaste (абхазы), nende kuulsate endiste rööwlite ja waraste poolt kannatada saanud. Nii mitu korda on päris päewa ajal külasse tungitud ja see ära wiidud, mis kutsumata külalistele meeldis. Kuid oma rööwli waimu peale waatamata on Kaukaasia mägede elanik wäga sõbralik, südamluk ja lahke. Omas külas ei puutu ta sind iialgi, aga kui ta teab, et sul raha on, siis ajab ta sulle tagant järele ehk läheb kusagile wastu ja wõtab selle ära, mis ta sinu juures üleliigseks peab. Wiimast kopikat ei wõta ta mitte ja elu kallale ei kipu ta iialgi, kui sa ise heaga ennast alla annad.

Et alalistele wargustele ja rööwimistele tõket teha, on walitsus wiimasel ajal igasse mägede-elanikkude külasse wiimaste kulul 5 strashnikut pannud ja

igaiüks, kes kuhugile reisida tahab, peab strashniku käest tunnistuse wõtma, kuhu ta läheb, kui kauaks ja missugune hobune tal on, teises külas wõtab strashnik ta wastu. Ja nagu ma ise mäletan 6 aasta eest, rändasid enne musta habemega „onklid” kaukaslaste harilikus riides — burkas ja kõrge kübaraga, papahas alatasa, ööl kui päewal ja harilikult ikka ratsa, nüüd aga nagu ei olekski enam tarwis reisida. Mehed on kodusemaks jäänud ja rändamise himu kadunud, kui strashniku käest tunnistuse peab wõtma.

Minul on tulnud päewal ja ööl nende kardetawates kohtades reisida ja 2 ööd olen stepis lageda taewa all pidanud mööda saatma, aga ei ole weel ühtegi paha sõnagi kellegi musta habemega „onkli” poolt kuulda saanud, küll aga Selentshuki stanitsa kasakate poolt, kes mind Saksa spioniks pidasid ja mind kimbutasid. Ka nende kahe Eesti küla elanikud on kahjuks kasakate poolt kurwastust, haawamist ja meelepaha pidanud kannatama ja ainult sellepärast, et kasakad Luteri usu pärast eestlast sakslasega ühe pulga peale seawad ja wahet eestlase ja sakslase wahel ei tunne.

Päevaleht (nr. 240), 26. oktoober 1916, lk. 2

Musta mere äärsed Eesti asundused.

Musta mere ääres on 6 Eesti asundust: 3 Adleri sadama ümbruses — Punaselageda, Salme ja Sulew ja kolm Suhumi ümbruses: Alam-Linda, Ülem-Linda ja Estonia.

6) **Punaselageda** (Эсто-Садокъ), 50 wersta Adleri sadamast, Musta mere kubernangus, ja 4 wersta linnakesest, mida Romanowsk ehk Krasnaja Poljana kutsutakse, 1886. a. asutatud, 36 peret ehk 210 hinge. Külal on oma kooli-, rahwa- ja külawalitsuse maja. Küla on kõrgete mägede wahel kui aias, wäga ilusas kohas, ja tee Punaselagedale kõrget Msõmta jõe kallast mööda lööb oma looduse-ilu poolest kõik teised üle, ka kuulsa Sõjawäe-Gruusia tee. Punaselageda mehed on tublid jahimehed ja selle poolest kuulsad. Kümne aasta eest on ilus postimaantee Adlerist Punaselagedale (Красная Поляна) ehitatud ja nüüd sõidawad ka meie „Wiru weljed” nagu parunid, kuna warem nad ainult ratsahobusega ehk jala oma mägede wahelt wälja pääsesid.

7) **Salme**, 10 wersta Adlerist (Suhumi poole minnes), suure maantee ääres, mis Musta mere äärt mööda Noworossiiskist Suhumi läheb, 1884. a. asutatud, umbes 250 hinge, maad ligi 1200 tiinu. Külal on oma kooli- ja rahwamaja, ka külawalitsuse hoone, wiimane ühine Sulewi asundusega.

8) **Sulew**, ligi 10 wersta Salme külast üles mägede poole minnes, 1884. a. asutatud, 50 peret ehk 250 hinge, maad 1200 tiinu. Külal on oma kooli- ja rahwamaja, laulu- ja pasunakoor. Sulew on praegu kõige ilusam Eesti asundus üleüldse. Wankriga on sinna liig raske juurde pääseda, mine jala ehk sõida ratsa. Teel ratsa sinna, tuleb 12 korda ühest ja sellest samast keerlewast jõest läbi minna ehk mõni werst kõwerat teed enam käia.

Suhumi maakonnas on asundused:

9) **Alam-Linda** (ehk Kummi küla), 10 wersta Suhumi linnast, 45 peret ehk umbes 250 hinge, 1884. a. asutatud, maad 450 tiinu. Külal on oma kooli- ja palwemaja, lauluselts „Koidula” ja laulukoor.

10) **Ülem-Linda**, 7 wersta Alam-Lindast ja niisama palju Suhumi linnast, 1884. a. asutatud, 45 peret ehk 250 hinge, maad 450 tiinu. Külal on oma kooli- ja palwemaja (uus, ilus ja ruumikas koolimaja on weel ehitusel), laulu- ja mänguselts, laulu- ja wiulikoor. Külawalitsuse ja rahwamaja on Alam- ja Ülem-Lindal ühine.

11) **Estonia**, 22 wersta Suhumist (Tiflisi poole minnes), 1881. a. asutatud, üle 400 hinge, maad umbes 1000 tiinu. Külal on 2-klassiline koolimaja, ühes ka palwemaja, külawalitsuse- ja rahwamaja. Hariduseselts on asumisel.

Peassisetulekuallikaks on siin kari ja wiljapuuaiad, Põhja-Kaukasias aga põld. Ka tubakat hakatakse wiimasel ajal kaswatama, sest see annab kõige paremat sissetulekut — 500—1000 rubla dessatini pealt, kui wähegi õnnestab. Nõuab aga suurt hoolt ja asjatundmist, millega asunikud seni weel harjunud pole.

Nende kolme asunduse ja ka kolme eespool nimetatud asunduse talud on üksteisest eemal, oma maapeal, ja kõik kuus nagu suured lilleaiad. Üleüldse peab ütleva, et Musta mere äärsed asundused on kõige ilusamad. Kusagil ei ole seda looduse ilu ja mitmekesisust näha, kui siin, kus linnas uulitsal palmid, oleandrid, tsüpressid wõi küprusepuud ja teised lõunamaa puud kaswawad, aias wiinamarjapuud, kirsid, ploomid, aprikosid ja wirsid rohket saaki töotawad, kaugemal lumemäed walendawad, mäed ja orud igal pool sulle ilusat waadet pakuwad.

Wahest kodumaa ja asunduste looduse wahel annab ilusat tunnistust Suhumi eestlaste laul:

Ei kuused, ei kased
Ei kaswa meie maal.
Meil siiski kenad seedrid
Ja mirdid, palmipuud.

Kõik oleks ilus ja armas, kui mitte külmtõbi, malaria, kliimaga harjumata siserändajaid ei waewaks. Tema ohwriks on pea pooled esimesed Eesti asunikud langenud, alles nüüd ei ole ta enam neile nii kole, kuid teeb siiski küllalt waewa.

Uue-Estonia asundus.

Kuues Kaukasias Eesti asundus on Uue-Estonia küla, Karsi maakonnas. Reis sinna oli kõige raskem, aga ka kõige huwitawam. Et minewal aastal mitte pikka reisi raudteega Baku kaudu ette wõtta, sõitsin raudteega Wladikaukasi ja läksin sealt otseteed Gruusia sõjateed mööda Tiflisi, et sealt jällegi raudteega Karsi minna. Selle kuulsa ja kõige toredama tee pikkus on 200 wersta. Kirjelduste ja piltide läbi on see tee lugejale isegi tuttaw, nii et tarwis ei ole

seda suurepäralist pilti ja muljet, mis see tee reisijale pakub, kirjeldama hakata.

Mul tuli 200 werstast minna 15 wersta jala ja tublisti märjaks saada, 75 wersta jalgrattaga, 30 w. hobustega ja 80 wersta automobiliga. Sel suwel on mitu õnetust olnud ja kiwide kukkumise läbi paar inimest surma saanud. Ka kuulsa „Kuradi silla” üks külg oli suure kiwi kukkumise läbi purustatud. Olgu tähendada, et ligi 70 wersta tõuseb tee, 35 wersta õige järsku kuni üleminekuni (перевалъ), kus tee jälle mäest alla poole läheb. Kõige kõrgemas kohas, Krestowõi Perewal'i ümbruses olid 5. juunil suured lumehanged tee ääres ja hommikul oli tubliste lund sadanud, aga all Tiflisis ja Gruusia endises pealinna Mtshetis (Мцхетъ) müüdi juba maasikaid, persikuid, aprikosisid ja kirsisid.

Et Tiflisist Karsi poole ainult üks rong päewas läheb, alatasa palju koju lastud sõjawäelisi reisib, siis on see reis üks kõige raskematest. Piletit on liig raske saada ja kui üks konduktor mind „jänesena” ei oleks tükk maad kaasa wõtnud, oleksin pidanud maha jääma. Inimesed ootasid päewade kaupa Tiflisi jaamas. Hale ja liigutaw oli inimeste kisa ja naiste nuttu kuulda, kui piletite müük ära lõpetati. Wagunites oli ka seismise jaoks vähe ruumi, nii täis olid nad.

Uue Estonia küla on 4 wersta Karsi linnast, kindluse maa peal, 1886. a. asutatud, ligi 300 hinge, kõige lõunapoolsem asundus üleüldse. Peale mõne inseneri, kes kogemata siit läbi läinud, ei olewat veel ühegi Eesti haritlase jalg siia saanud ja seda suurema rõõmuga wõeti siin mind ja minu kõned wastu. Kolm aastat ei olnud ju ükski õpetaja siin käinud, oma õpetaja ei saanud luba sinna minna, ma sain aga päris kerge waewaga luba ja pidasin siin 2 jumalateenistust ja 2 waimulikku kõnet ja toimetasin waimulikud talitused. Kolm aastat ei olnud ükski õpetaja siin käinud ja sellepärast kõik waimulikud talitused toimetamata. Ühele nooremehel, kes õnnistamata, saadti kell 8 õhtul mees ratsahobusega järele ja hommikuks oli noormees 35 wersta kauguselt külasse tagasi jõudnud. Külal on ilus uus kooli- ja palwemaja, mõlemad ühe katuse all, mis 1912. a. sisse õnnistatud ja 11.028 rbl. maksma läinud.

See on koguni isemoodi Eesti asundus ja läheb teistest mitmetpidi lahku. Eestlased elawad nagu müta maa all; elumajad on madalad, kiwist ja mullast wõi päewa käes kuiwatatud sawi, nagu neljanurgelised hallid kastid, mida ainult poole wersta peale ära näed. Küla wälimus ja ümbrus on õige õudne, sest suure külma pärast tihti öösel ja suurema kuumuse pärast päewal, ei edene puud sugugi, aga kaunis ilus puhtus ja maitserikas, kuigi lihtne tubade sisseseade ja kaugemal walendawad lumemäed — wähendawad tubliste õudset tundmust ja teewad oleku kaunis meeldiwaks. Siin on waeseks jäänud Eesti wäljarändajad asunud, keda koguni kroonu kulul siia on toodud. Elujärg on esite õige wilets olnud, kuid wiimasel ajal tubliste paranenud ja õige mitmed perekonnad pärast jõukaks saanud.

Aga sõda on Uue-Estonia asundusele kõige raskema hoobi annud, kui ühelegi teisele Eesti maanurgale ja nende haawade parandamise peale kulub küll mitu aastat ära. Maa on kindluse omandus, teda oli külal 1770 dessatini, aga umbes pool maad on kindluse tarwiduste peale tagasi wõetud. Peale selle on

neil tulnud suurem hulk hobuseid, wankrid, loomi ja wilja kroonule ära anda ja kindluse töösid teha. Selle eest on nad küll tasu saanud, aga oma majapidamine on lonkama jäänud. Mitmel seisis jõu puudusel minewa-aastane wili peksmata wäljal. Peaaegu oleks see koht sõjatallermaaks saanud, sest ainult 20 wersta kaugusel oli Sarakamõschi lahing, kus Türgi wäed Karsi peale tungimast tagasi löödi ja mitu päewa on nii palju põgenejaid olnud, et tubades ka seistagi ruumi ei olnud. Eesti asunikud olid ööd ja päewad sel ajal riides ja küllest, oma waewaga ülesehitatud kodukoldest lahkumiseks walms. Südantlõhestawaid pilta on nad mitu päewa nägema pidanud, kudas naabriküladest inimesed oma wäikse warandusega põgenesid, kudas naised tuppä tulewad, üks ehk kaks last kotiga seljas, seal kotti maha wõttes leiad, et laps surnud on ja surnud lapsega jälle edasi peab rändama.

Awaldame teile, Uue-Estonia suguwennad ja õed, oma kaastundmust raskuste pärast, mis teil läbi elada on tulnud, ja lugupidamist, et teie olete kõigi raskuste peale waatamata kaugel ilusa Eesti kodu loonud. Elagu Eesti wisadus ja edasipüüdja waim!

Liigutatult lahkusin 8. juunil minewal aastal ja 10. juulil sel aastal nendest kõige kaugematest Eesti asunikudest. Suurem hulk oli tee äärde mind saatma tulnud ja mitmed tulid ühes waksalisse, üksteisele rõõmsat jälle nägemist soowides.

Kaukasia mitmekesine ja suurepäraline loodus pakub pea iga wersta peal ikka midagi uut, algupäralist ja huwitawat. Reisija ei jõua küllalt waadata, küsida ja uurida. Siin leiad kõige paremine korraldatud kohte, aga ka küllalt koguni metsikuid nurkasid, kuhu kultura ja uuema aja haridus weel ei ole ulatanud. Kes tahab midagi paremat, ilusamat ja algupäralisemat waadata, peab raudteest ja sadamatest kaugemale mägedesse minema, olgu jala ehk ratsa. Raudteel sõites ei näe õieti midagi, arwamata rohke on kohtade arw, mida reisijal maksab waadata. Kõige rohkem huwitust pakuwad Sõjawäe Gruusia tee (200 wersta pikk, Wladikawkasist Tiflisi, kus alguses ilusat lõunamaa loodust näed ja aiawilja saad, kõige kõrgemal kohal aga lund sajab ja kasuka pead selga ajama).

Sõjawäe Ossetini tee — Wladikawkasist Kutaisini, Sõjawäe Suhumi tee, Tiberdast Suhumi, tee Punaselagedalt üle mägede Maruha külasse, Mustamere rand, Dagestan jne.

Karsi ümbrus. Koht, mis looduseilu poolest küll esimeses reas ei seisa, ei ole (teekond raudteega Tiflisist sinna üks toredamatest), aga siiski wäga õpetlik ja huwitaw, on Karsi ümbrus. Siin wõid sa Aasiat sõna tõsisemas mõttes näha. Ja nagu siin elu tuhande aasta eest oli, nii on ta peajoontes ka praegugi. Karsi ümbruses leiab armenlaste, greeklaste, türklaste ja kurdlaste külasid. Ehk küll esimesed ristiusku, teised Muhamedi usku, on nende eluwiisid, pruugid ja kombes peajoontes ühetaolised, nagu oleksid nad kõik ühe weega ristitud. Ka wälimuse poolest ei lähe nad wõõra silmis üksteisest lahku. Alles harjunud silm saab wahet teha kurdi ja greeklase, türklase ja armenlase wahel. Üllatuseks wõõrale on kõige pealt see, et muististe tarkade ja kuulsate greeklaste järeltulejad siin oma kulturalise järje poolest teistest taga on. Alles uuemal ajal hakkawad greeklased oma jaoks eratuba ehitama ja aknaid seinä

sisse. Leidub veel rohkesti majasid, kus aken üleval laes, nagu kartuli koopal (lagi ja katus on lõuna pool ja enamaste ikka ühes), väike ruut ees ehk tihti klaasi asemel raswaga määratud paber. Maja näib õige algupärane: kõik tarwilised ruumid on ühe katuse all, ja ainult üks sissekäigu koht inimeste ja loomade jaoks. Wöörusest wiivad ukсед mitmesugustesse eraruumidesse. Põranda sees on auk, see on ahi ja toidukeetmise koht, — seinte ääres on lai ase istmise, magamise ja söömise jaoks. Tooli ja laua peale ei armastata raha kulutada, neid siin ei leia. Paar katelt, kaussi, kruusi ja veel mõni riist — see on kõik majakraam. Waesus ja mustus wahiwad igalt poolt wastu. Külmal ajal (Karsi ümbrus on kõrge, siin kestab talw mitu kuud) täidawad ahju aset loomad, nii imelik kui see ka on. Elatakse loomadega ühes ruumis, loomad allpool ja ise wähe kõrgemal, väike aed wahel, et loomad ei tülitaks. Nõnda on lugu greeklaste, armenlaste ja teistega. Kõige mustemalt, harilikult ikka loomadega koos, elawad kurdased, need kuulsad rööwliid, kelle hulgas küllalt neid leidub, kes paari kopika pärast walmis inimest ära tapma. Kes nende toitu tahab süüa, sellel peab õige hea süda olema. Sauna ei tunta, pesemise ja pesu wahetamisega ei armastata ennast waewata. Sellepärast on inimestel alaline sõda walgete pisielukatega, kellel siin head elutingimised.

Peab otse imestama, kui wähega inimene wõib leppida ja läbi saada. Meiesugune kärwaks niisuguse toiduga ära. Wähe omatehtud juustu, maisist leiba ja iseäralist kõrdi moodi toitu, kuiwatatud hapupiimast ja maisi jahust palawas wees — see on igapäewane toit. Liha saab siin harwa. Ka riide poolest ei ole lugu parem. Tõendatakse, et mõnel omajagu ehteid ja „pühapäewa” ülikond olewat. Minu silma seda ei puutunud. Igapäewased ülikonnad on kurdidel sarnased, et wõimatu on öelda, mis wärwi nad uuest pärast on olnud. Meie ernehirmutised wõtaksid riiete wõistluses iluduse ja tubliduse poolest kindlasti esimese auhinna.

Kõige parema otsuse annawad eestlased türklaste kohta, kes õige lahked ja sõbralikud wööraste wastu, kõige halwema aga kurdide ja armenlaste kohta. Kulub hulk aega ära, enne kui nendest kultura inimesed saawad. Lugemise ja kirjutamise kunsti mõistawad ainult mõned üksikud.

Päevaleht (nr. 241), 27. oktoober 1916, lk. 2

Reis Karsist Suhumi.

Wäga huwitaw reis oli Karsist Suhumi. Raudtee Tiflisi ja sealt Nowo-Senaki jaamani on üks kõige ilusamate üleüldse, läheb ilusatest orgudest ja tunnelitest läbi ja üle kiireste woolawate jõgede. (Niisuguseid kõige ilusamaid teesid Europa-Wenemaal on Slatousti pool, tee Tiflisist Karsi, Tiflisist Batumi, Tuapsest Armawiri, Sewastopolist Bahtshisaraini ja paar väikest kohta Soomemaal.) Rohkete huwitust pakub siin reisijale Tiflis, endine Gruusia pealinn Mtshet, kus endised Gruusia kuningad wiimast und puhkawad ja mitu teist kohta. Õieti terve ümbrus ja pea iga koht on täis mälestusi Gruusia ja ülepea Kaukasia minewikust, iga mäeküngas ja org teaks sulle palju, palju

rääkida. Siin, Mtsheti lähedal, on koht wõi wana kloostri waremed, mis Lermontowi kirjatöö „Мцыри” läbi tuttawaks saanud.

Et Musta merd mööda Potist praegu Suhumi laewaga sõit mitte kindel ja hädaohuta ei ole, tuleb Nowo-Senakist Suhumi hobustega 150 wersta sõita. Wõõrale on selle tee peal uudiseks mägede jõed, mis kuiwal ajal wäiksed, aga suurte sadude korral, nagu sel suwel, wäga suured on. Siin tuleb tihti sügawast weest, mis wankri põhja tuleb, läbi sõita ja sõit ei ole ka ilma hädaohuta. Sel suwel on rohkeste inimesi ära uppunud. Selentshuki kasakate stanitsast (külast) ühel päewal 7 meest korraga jõest läbiminekul.

Grusinlaste lõbus olek, alatine laul ja iga wastutulijaga jutuajamine sünnitab oma jagu lõbu ja head reisuju. Meie kodumaal näed tihti kurwameelseid ja tõsiseid nägusid, siin aga elurõõmsaid ja mureta inimesi, kes pühakirja sõnadest wist need omale wõtnud: „ärge muretsege homse päewa eest” ehk „kas on linnukesel muret.”

Üleüldine ülewaade.

Kaukasia eestlaste majandusline külg. Liigutaw on asunikkude jutustamist läbi elatud raskustest kodumaalt lahkumise järele kuulda. Paljud langesid, raskused purustasid nende jõu ja wiisid nad hauda. Paljud tulid kodumaale tagasi, sest nad tundsid endid oma lootustes petetud olewat. Nad lootsid maad leida, kus „piima ja mett” jookseb, aga sattusid „kõrbe”! Piima ja mett annab see rikas maa küll — aga alles wisa ja usina töö järele.

Aga kes on jõudnud wastu pidada ja raskused ära wõita, on haljale oksale jõudnud ja ilusa Eesti kodu loonud. Kaukasia eestlased ei ole mitte nii rikkad kui Krimmis. Automobili ei ole kellegil, aga oma kaks hobust on igapähele ikka wankri sees ja kehwust ei ole mitte kusagil näha, nagu see Kaukasia päriselanikkude ja tihti ka wenelaste külades leida on. Kõige jõukamad asunikud on ikka Allmäe, Eesti-Haginski ja Liwonia mehed, põllumehed ja põlised rikkad.

Pea sissetulekuallikaks on Põhja-Kaukacias, Uue-Estonias ja Salmes põllutöö, Sulewis, Suhumi ümbruses wiljapuud. Rohkeste annab ka kari sisse, iseäranis Linda külades. Igal pool on eestlased kui tublid põllumehed tuntud, Punaselageda mehed aga kui tublid kütid.

Kaukasia asunduste usuelust.

Usuelu awaldused on Kaukasia (ja ka Krimmi) eestlaste juures mõõdukad. Asunikud hoiawad soojalt kiriku poole, aga määratsejaid on ainult mõni üksik. Seisukord on palju rõõmsam kui Jamburi maakonnas ehk mujal. Kolmel asundusel on oma kirik ja kõigil teistel asundustel palwemaja, olgu koolimajaga ühes ehk eraldi. Kaukasia Eesti asundused on nelja õpetaja all. Õpetaja käib 1, 2, 3 ja mõnes kohas 4 korda aastas ja toimetab waimulikku talitust. Peawaimulik ja waimulik juht on köster-kooliõpetaja, kes pühapäewal palwetundi peab, ristib, matab ja talwel lapsi õpetab.

Seltsielu.

Seltsielu on alles noor, kuid edeneb ja kasvab. Asunikud hakkavad aru saama, et ühenduses on jõud, et mida üks ei suuda läbi viia, seda wiivad kümned ja sajad läbi ja hakkavad seltside ümber endid koguma. Raskem on igatahes seltside elu ja ülewalpidamine siin kui kodumaal, ei ole ju peale kooliõpetaja ja mõne ärksama tegelase siin ühtegi suuremat haritud jõudu saada. Pea igas asunduses on laulukoor. Salmes, Sulewis, Punaselagedal, Allmäel, Liwonias ja Eesti Haginskis, nii palju kui ma mäletan, on oma pasunakoor ja Eesti-Haginskis, Salmes, Estonias, Punaselagedal, Sulewis ja Lindas oma rahwamajad ja Allmäel ja Liwonias koolimajaga ühendatult. Wiimasel korral laulis jumalateenistusel Sulewis ja Suhumis (kooliõpetaja Soobiku juhatusel) laulukoor ja Sulewis puhus pasunakoor.

Ilusa mälestuse ja mulje jättis minewal aastal Suhumis ärapeatud Eesti laulupidu järele. Ka walitsuse liikmed on kiitwa otsuse selle üle andnud ja usaldus eestlaste wastu näib õige hea olevat. Muidu oleks ka mul wõimata olnud 2, 3 ja 4 korda ühes asunduses rääkida. Nagu walitsusega, nii saawad eestlased ka maapäriselanikkudega ilusti läbi.

Kaukasia Eesti asunikkudest üleüldse.

Pärisrahwaste kõrwal elawad Eesti asunikud nagu mõisnikud. Siin tunned enese päris kodumaal olevat, ei tule meeldegi, et kaugel wõõrsil wiibid.

Kõik räägiwad puhast kirjakeelt, Wõru murret siin ei kuule. Wäga rõõmustaw, et asunikud seltsielu ja koolide eest rohkesti hoolt kannawad. 12 asunduse peale tuleb 8 rahwamaja ja 15 mitmesugust seltsi wõi ühisust. Kooli asjus ei ole asunikud kidsid olnud, millest Allmäe, Liwonia, Uue-Estonia ja Estonia ruumikad koolimajad tunnistust annawad.

Suureks edusammuks tuleb igatahes oma koguduse asutamist pidada. Nagu teada, on Kaukasia asundused laiali pillatud 6 Saksa õpetaja all. Nüüd on otsuseks tehtud oma kogudust asutada. Õpetaja asupaik oleks Suhumi linnas, mille lähedal rohkesti Eesti asundusi ja tema alla käiksid kõik Kaukasuse eestlased. Sõita tuleks õpetajal küll rohkeste, aga et warsti raudteega igale poole pääseb ja Kaukasia tore loodus reisi mitte nii igawaks ei tee kui Siberis, ei wõi reis liig raskeks minna. Igatahes on seal lähedam, parem ja huwitawam elada ja töötada kui Siberis ehk Saaremaal.

Kui elu ja olu Kaukasia Eesti asundustes senises sihis edasi läheb, siis ei ole iialgi nende asunikkude kadumaminemist Eesti rahwale karta. Kaukacias on Greeka asundusi, kes juba enne Kristuse sündimist sinna asunud, aga Greeka iselaadi ja keele on nad siimaani alal hoidnud. Ei ole karta, et meie sugurahwaga seal lugu teisiti läheb. Tähtsamateks teguriteks on siin 3 asja: oma kirik, kool ja seltsid.

Hea oleks, kui Krimmi eestlasi wõiks Kaukasia omadega ühe Eesti koguduse alla ühendada, siis oleks lõunapooliste eestlaste wahel rohkem sidet ja ühen-

dust. Üle jõu ei käiks õpetajal mitte Suhumist 1—2 korda laewaga Krimmis käia. Mis aga meie Krimmi sugurahwasse puutub, siis näib, nagu tahaksid Kaukasias eestlased nendest wägisi ette jõuda.

Lõpuks olgu weel rõõmustawa nähtuse peale tähendada: Kaukasias ja osalt Krimmis on paljudel soow vähemalt kord elus kodumaal käia ja siin mõni aeg wiibida. Mitmed on oma soowi teoks teinud, leidku nad rohkesti järeletegijaid. Nii mõnigi tahab oma lapsi kodumaale kooli saata. Niisugust püüet tuleb südamest terwitada.

Ajakirjandust ja raamatuid loetakse rohkesti ja raske on talu wõi maja leida, kus ühtegi ajalehte ei loeta. Mitmed nurisewad, et kodumaa wähe oma asundustest hoolib. Nurin on teatud mõõdul küll õige, aga mis suudab õieti kodumaa oma poegadele ja tütardele, kes kaugele lennanud, peale waimuwara weel pakkuda. Teie, asunikud, elate igatahes lähedamates ja paremates oludes kui meie. Teil ei ole tarwis mitme tule wahel wõidelda, ega nii rasket maksukoormat kanda. Ainelist abi ja toetust meil pakkuda ei ole.

Tarwitage ka edaspidi sedagi pisut waimuwara, mis meil anda ja jääge ikka kodumaaga ühendusesse!

Päevaleht (nr. 242), 28. oktoober 1916, lk. 2

Teisest suuremast asunduste reisist sel suwel.

Asunduste reisi sihist ja kordaminekust.

Minewa aasta eeskujul tarwitasin ka sel aastal waba aega suewkuudel, et Eesti asundusi waatamas käia. Reisimine ei paku praegu sõja ajal küll mitte igal pool lõbu, iseäranis raudteel, kus rongid enamasti alati nii täis, et inimesed seal isegi wagunikatusel sõidawad, et aga kuidagi edasi jõuda. Praegu on mõne rongi peale mineku korral, iseäranis Kaukasias, palju julgust tarwis. Kes aga hea terwisega ja wäheste nõudmistega ja kellel huwitust laialipillatud asunikkude käekäigu wastu, see ei pane reisiwaewa paljukuks.

Suwise reisi peale kulus sel aastal 9 nädalat. Selle aja sees olin 22 asunduses, pidasin 25 armulaua-jumalateenistust, 15 jumalateenistust surnuaial ja muid jumalateenistusi ehk kõnesid 20, siis leerilaste katsumisi kooli- ja alakooliealiste laste katsumisi 10, kõiki kokku 82. Teekonna pikkus oli 13.200 wersta. Sellest tuli minna: raudteega 11.665 wersta, hobustega 885, automobiliga Musta mere kallast mööda 265, ratsa (mägedes) 25, jalgrattaga 90, jala 55 ja aurulaewaga 216 wersta. Teekond läks: raudteega Antropowo jaama (Wologda ja Wjatka wahel), sealt raudteega Oparinosse (Wjatka ja Kotlase wahel), sealt hobustega Moloma, Pametsa ja Nikolski kaudu (Oparinast umbes 300 wersta) Permassi asundusesse, hobustega Sharja jaama, raudteega Wologda ja Moskwa kaudu Põhja-Kaukasias asundustesse, raudteega Armawiri kaudu Tuapse linna, automobiliga Sotshi, hobustega Adleri, jalgrattaga Punaselagedale ja Salme külasse, ratsa Sulewisse, hobustega Gagrõi, automobiliga

Suhumi (Uue-Athoni kloostri peatades), wankriga, osalt ratsa Suhumi asundusesse, hobustega Nowo-Senaki jaama (Poti ja Kutaisi wahel), raudteega Tiflisi ja Karssi, jala Uue-Estonia asundusesse, raudteega Tiflisi, siis Baku, Rostowi, Koslowi ja Moskwa kaudu Rõbinski, laewaga Gongora sadamani, Sheksna ääres, jala ja hobustega Kamenka asundusesse, laewaga Tsherepowetsi, raudteega Wologdasse ja Arhangelski ning sealt raudteega Wologda ja Petrogradi kaudu Helsingi.

Äpardused reisil.

Et niisuguse pika reisi peal head ja halba, rõõmsat ja kurba tuleb läbi elada, on iseenesest mõista. Sel aastal ei olnud politsei ega sõjawäe poolt kahtlustamist salakuulamise, nagu minewal aastal. Aga paar tõsist silmapilku tuli siiski läbi elada; Tuapse linna pommitamine ja rongide kokkupõrkanune. Rong oli parajasti Tuapse raudteejaama jõudmas, kui „Goeben” (endine Saksa, praegu Türgi ristleja) Tuapse peale hakkas tuld andma. Muidugi sünnitas see reisijale seas ärewust, arwati, et ta raudteejaama hakkab „ristima.”

Wedurijuht jättis rongi kohe seisma ja ajas ta tagurpidi ruttu kõrgete mägede taha warjule. Kuus pommi lõhkes rongi lähedal, üks 15 sülla kauguses. Pärast kuulsime, et need pommid ei olnud mitte rongi, waid traadita-telegrafijaama jaoks määratud, raudtee lähedal. Need pommid ei teinud kahju. Sadamas laskis „Goeben” paar väikest laewa põhja ja mõne tagawaraaida põlema. Eranimestest said kolm surma ja mitu haawata, majad ei saanud wiga. Umbes 40-minutilise pommitamise järele sõitis kutsumata wõõras jällegi ära. Surmasaanute hulgas oli ka eestlane Ernst Uiho, umbes 38 aastat wana, Tartumaalt. Panin tema põrmu mulda, kuna Tuapse eestlased teda wiimsele teele olid saatmas. Tuapse Eesti seltskonnas on hr. Kõwerik (Dreiali suwemaja Tuapse juures) suurt tänu ära teeninud, kes oma nime „Eesti konsul”, nagu teda kutsumakse, mitte ilma waewata ei ole saanud.

Karsist Tiflisi tagasi sõites jooksis meie rong teisel teel seiswale kaubarongile otsa. Asi oleks wõinud wäga kurwalt lõppeda ja wagonid kõrgelt kuristiku äärest alla jõkke lennata. Kuid rongijuht mõistis wiimasel silmapilgul rongi peatada. Ainult wedurid said wähe wiga, kuna üks wagon rööbastest wälja läks. Reisijad pääsesid ainult ehmatusega. Wedurijuht lubati aupalga saamiseks ette panna, mida ta oma osawuse ja julguse läbi täieste ära teenis. Ka oli Karssi minnes wähe äpardust. Talwel on uus määrus wälja antud, et ilma kindluse ülema lubata keegi wõõras ei tohi Karssi minna. Ma ei teadnud selleks luba muretseda, minewal aastal seda ei nõutud. Teiste nõu peale katsusin ilma lubata õnne, kuid mind jäeti rongist maha. Pidin Aleksandropoli tagasi minema ja seal õõ ja päew ootama, kuni ma õnneks luba sain. Kõik oli jällegi korras ja ma wõisin Uue-Estonia asundust takistamata waatama minna.

Laulatus rongis.

Mõndagi uut ja huwitust äratawat tuli pika reisi peal kuulda ja näha, oma poolt seda ka teistelegi pakkuda. Iseäraliseks wahejuhtumiseks wõiks nime-

tada laulatust rongi peal. Antropowosse ei olnud pruuipaar telegrammi hiljaksjäämise pärast oodatud ajaks ilmunud. Et tagasi tülles terwet päewa nende pärast mitte kaotada, praegusel ajal, kus rongi peale minek mitmel pool osawust, kannatust ja julgust nõuab, tegin ettepaneku: pruuipaar wõtku Antropowo jaamast pilet järgmisesse jaama ja lasku end rongis sõidu ajal laulatada. Nõnda ka sündis. Mul oli teenijate jaoskonnas (службное отделение) laulatuse jaoks ruum walmistatud ja laulatust wõis takistamata ette wõtta. Kutsutud külaliste asemel olid tunnistajateks ja esimesteks õnnesoowijateks noorele paarile üks shandarm, kaks konduktorit, 2 ohwitseri ja 2 prouat — wiimased neli tulid uudishimu pärast.

Muidugi ei wõi sel korral kõiki kirikuseaduses äramääratud eeskirju täita, nagu 3 korda järgimõõda kuulutamist ja muud. See on täieste wõimata. Pole siin tihti ei jumalateenistust ega selle pidajat hulgal ajal. Et õpetaja tihti mõnel pool ainult 2—3 aasta tagant käib, ei ole kirikutähtegi wõimalik kodumaalt muretseda. Mitmel pool astutakse õpetaja puudusel ilma laulatamata abielusse: Noored inimesed. lähewad wallawalitsusesse, teewad seal omawahel lepingu; sellest antakse sugulastele ja naabritele teada, peetakse pulmad ära ja astutakse kodanlisel wiisil abielusse, aga selle tingimisega, et esimesel wõimalusel waimulik nad seaduslikult ära laulatab. Nii tuli ka minulgi 2 niisugust paari laulatada ja ühtlasi nende lapsed ristida.

Arhangeli Eesti asunikud ja Arhangeli linn.

Raske on Wenemaal mõnda linna ehk tähtsamat kohta leida, kus eestlasi ei ela. Neid on Samaras ja Saratowis, Krimmis ja Kaukasias, Siberis ja Poolamaal, isegi kõige põhjapoolsemal rajal, Murmani rannal, kus päike suwel hulk aega looja ei lähe ja talwel ei tõuse. Olewat warem ainult mõned üksikud eestlased elanud. Praegu on neid seal wähemalt 300; niipalju oli kewadel Nelipühi ajal neid Saksa kirikusse kogunud, kus õpetaja M. J. Eisen, kes oma wanaduse peale waatamata pika ja wäsitawa reisi ette oli wõtnud, Eesti keeli jumalateenistust pidas. See oli ülepea esimene sarnane juhtumine Arhangelis maailma loomisest saadik. Ka minu ajal oli jumalateenistusel Saksa kirikus umbes 250 eestlast. Mõlemal korral ülendas jumalateenistust laulukoor hr. Kukelmanni juhatusel. Suurem jagu eestlasi on muidugi laewamehed, kes ajutiselt Arhangelis elawad, on ka ametnikka, teenijaid ja paar kaupmeest. Et Arhangel suur kaubasadam on ja selleks jääb, on arwata, et seal eestlaste arw tõuseb, kes nüüd juba nõuks on wõtnud hariduseseltsi ja Eesti kodu asutada, mis mõtet südamest tuleb terwitada.

Omajagu huwitust pakub Arhangeli linn. Seal ei näe küll mitte 4—5-, waid 1—2-kordseid majasid, ka mitte kiwist, waid puust jalgteesid. Kuid sirged uulitsad, elektriwalgus, elektriraudtee ja wõrdlemisi parem puhtus kui Sise-Wenemaa linnades annab temale kaunis Europa linna kuju. Sadamas on sajad laewad ja uulitsal näed rohkesti prantslasi, inglasi, neegrid, ka hiinlasi, korealasi ja jaapanlasi.

Elu näib siin weel kallim olewat kui mujal. Isegi wäikesest wihast nõuti saunas 15 kopikat, nii et tahtmata pidid küsima, kas see ka wäljamaa kaup ei ole, Inglisemaalt wõi kaugemalt toodud.

Päevaleht (nr. 246), 2. november 1916, lk. 2

Wologda Eesti asundused.

Wologda kubermangus elab praegu umbes 7000 eestlast, neist linnas eneses ja selle lähedal maal külades umbkaudse arwamise järele 1000. Waimulikka talitusi toimetab Jaroslawi õpetaja Königsfeld, kes 4—5 korda aastas Wologdas käib. Ühtegi seltsi ega korraldatud läbikäimist peale kiriku siin weel ei ole. Ärksamatel on mõte hariduseseltsi asutada. Tungiwalt on soowitaw, et see mõte warsti teoks saaks, nõnda et Wologda eestlased teistest mitte maha ei jääks. Suurem hulk eestlasi, umbes 6000 hinge, elab Nikolski maakonnas. Need on kõige nooremad, ühtlasi kõige kehwmad Eesti asundused, waewalt 8 aastat wanad. Nikolski maakonnas on 6 suurt Eesti asundust, 5 Oparino ümbruses, Wjatka ja Kotlase wahel, ja üks Nikolski linna lähedal. Oparino ümbruses on asundused: Starowetscherskaja, Oparino ja Almesh, raudtee ääres, sellesamanimeliste raudteejaamade ümbruses, 25 wersta üks-teisest kaugel, siis Moloma 30 wersta Oparinost lääne pool, ja Polometsa, 35 wersta jälle Molomast lääne pool. Iga asunduse peale tuleb 150—200 peret. Et niisuur hulk eestlasi ühes kohas elab, kaugelt üle 5000 hinge, see on rõõmutaw nähtus ja selle tõttu on tulewikus seal ka wõimalik midagi ühel jõul ette wõtta. Petrogradi kubermangu kõrwal on see ainukene koht kogu Wenemaal, kus niipalju eestlasi üksteise lähedal elawad. Nendest koguni lahus ja kaugel on Permassi Eesti asundus, 35 wersta Nikolski linnast Sharja (Шарья) raudteejaama poole, kus 35 perekonda eestlasi elab. Kuna wiide eelpool nimetatud asundusesse kergesti pääseb, on Polometsast Permassi saamine õige raske ja wäga kulukas. Kõige õigem tee on 180 wersta pikk ja sellest tuleks ligi 50 wersta ratsa ehk jala läbi põlise metsa minna, mõnest jõest läbi, kus silda ei ole. Korralikku maanteed mööda on aga 265 wersta, Nikolski linna kaudu, ehk pead Polometsast 65 wersta hobustega Oparino raudteejaama sõitma, sealt Wjatka kaudu raudteega Sharja, 413 wersta, ja Sharjast hobustega 115 wersta, enne kui Permassi jõuad. Nii ehk teisiti on tee waewaline, pikk ja kulukas. Sellepärast ei ole ka kolme aasta jooksul keegi õpetaja Permassis käinud. Et keegi mind ratsa läbi metsa wiia ei tahtnud, sõitsin maanteed mööda Nikolski kaudu.

Sõidu eest wankriga nõutakse 15—20 kop. wersta pealt ja täna õnne, kui sa ülepea hobuseid saad. Ühes Wene külas tuli pühalikult ja Jumala nimel tõendada, et ma mitte sakslane ei ole — muidu oleksin pidanud kompsud kätte wõtma ja jala minema. Suur maantee Nikolski linnani on nagu meie kodumaal kõwa ja tasane. Muidu on põhjamaail teed wõimata olekus, enamasti on tee peale puud üksteise kõrwale pandud, sõidad nagu silda mööda. Et puud aja jooksul ära mädanewad ja uute asemele panemisega ei rutata, pead peale hariliku põrutamise tihti ühest august wälja ja teise sisse käima.

Wenelased, maa päriselanikud on õige sõbralikud, heasüdamlised ja ausameelsed. Wargust ja röövimist ei ole sugugi teel karta. Haridusepõld on aga veel täiesti söödis. Tööd on iga sammu peal palju, liig palju.

Rahwas lepib ka palju vähemaga kui meie inimesed. Tema pea- ja kallim warandus on teemasin — samowar. Oksjoni, tulekahju ja muu äparduse korral püütakse kõige pealt ikka teemasin ära päästa. Ja kui neile naljatades tähendad, et muidu kaunis jõukas oled, teemasinat aga ei ole, siis ei taha heasüdamline wenelane seda uskuda ja hüüab: да это быть не можетъ, что вы, батюшки, говорите!

Päevaleht (nr. 250), 7. november 1916, lk. 2

Nikolski linn.

Kuue tuhande eestlase, peaasjalikult Permassi eestlaste, pealinnaks on Nikolsk Oparin eestlastele küll ainult nimepidi, kui neil ametlikku talitust on. Muidu käiwad nad aga Wjatkas, kuhu raudteega hõlbus pääseda. Seal on Permassi eestlastele heaks nõumeheks, toeks ja heaks naabriks *Jaak Naaber*, kredit-ühisuse asjaajaja.

Nikolsk on, nagu kaugelt suurem hulk Põhja- ja Siberi-Wenemaa maakonnalinnasid, väike linn, ühekordsete majadega ja laudadest tehtud jalgteedega. Wälimist ilu ja toredust otsid siin asjata. Uulitsad on prügitamata ja nende korraspidamine on taewataadi hooleks jäetud. Ka elawad inimesed ja loomad siin suuremas sõpruses kui mujal. Peauulitsal näed sule- ja sarwekandjaid wabalt liikumas; ja emis tunneb end oma lasterikka perega kaunis kodus olewat.

Wologda asunikkude tuleku koht ja aeg. Suurem hulk Wologda eestlasi on Wõrumaalt pärit. Wõru murde käes on siin ülekaal; jumalateenistusel laulmise ajal tahab ta Tallinna keelest tugewam olla. Teisel kohal on Pärnumaalt tulejad ja selle järele Eestimaalt wäljarändajad. Asundused on waewalt 8 aastat wanad. Aastal 1908 jagati keisri kabineti maid siin maata inimestele suuremal mõõdul wälja ja seda õigust tarwitasid siis ka ligi 7000 kehewemat eestlast, enamaste endised mõisamoonakad. Jõukamaid olewat siia ainult mõni üksik perekond tulnud.

Maasaamise tingimised. Igale perekonnale anti harilikult 20 dessatini maad, oli aga perekonnas meestehingesid rohkem kui üks, siis sai ta iga mehehinge kohta veel 5 dessatini juure. Ostuhind oli 8 rubla dessatin, mida alles 5 aasta pärast tuli tasuma hakata ja 44 aasta jooksul ära tasuda, nimelt 30 kop. dessatini pealt aastas. Igale perekonnale anti veel 165 rubla abiraha laenuks ja asunikkude peale kokku 1500 rubla kooli- ja palwemaja ehitamiseks. See laen on aga kuulu järele enamaste kõigile kingitud. Nagu sellest näha, olid siin ostutingimised kergemad ja paremad kui mujal.

Maapind ja põhi. Maapind on enamaste tasane, paiguti ka mäGINE ja kaunis ilus. Jõgede kaldad tuletavad paiguti Liiwimaa Helwetsiat meelde. Maapõhi on enamaste sawikas ja kaunis wiljakandja. Ka liiwakat pinda tuleb ette. Terwe maa oli ja on suuremalt osalt praegugi weel metsa all. Siin näeb silm rohkesti kõige ilusamat leht- ja okaspuumetsa, aga enamasti nii palju, et koguni wõimata on läbi pääseda. Ei teata kindlasti ütelda, kas siin warem, paar jõeäärset kohta wälja arwatud, ülepea inimesi on elanud. Isegi hunt ei taha siin elada, mets on liig paks ja läbipääsemata. Talwel on mets kohedat lund paari sülla paksuselt täis. Karusid leidub siin ja seal küllalt. Sel suwel olewat teine mitmel pool wõõrsil käinud ja mitu lehmagi ära murdnud. Pidi wist küll emakaru poegadega olema, see on õige tige. Muidu ei puutu karu naljalt loomi ega inimesi. Maapind on „kihwtine”; paljajalu ei tohi siin käia, jalad paistetawad üles. See tulla sellest, kõnelewad asunikud, et siin madusid ei ole, kes maa seest kihwti wälja imewad.

Kliima ja wiljad. Meie kodumaa omast läheb Wologda kubermangu kliima küll mitmes tükis lahku. Suwi on lühem ja tali pikem kui meil. Mihkclipäewal on lumi juba maas ja tali käes. Tali on karedam ja lund rohkem. Kus palju sood ja raba, seal teewad öökülmad rohkesti kahju, kõrgematel kohtadel aga mitte. Nii kannatawad näituseks Oparino elanikud tihti warajase öökülma pärast, kuna Moloma elanikud, 30 wersta Oparinost lääne pool, seda häda ei tunne. Sellest wõib järeldada, kui sood kanalite läbi kuiwaks lasta, siis ei ole öökülma nõnda enam karta.

Siin kaswawad just needsamad wiljad mis kodumaalgi. Wiljasaak on kaunis rahuloldaw, tihti palju parem kui meil. Muidugi ei ole siin wiljast mõteldagi weel raha saada, hea on kui omast põllust enesele ja loomadele jatkub, nõnda et osta ei tarwitse. Niisuguse õnne osalised on waewalt pooled. Tuleb ikka weel wälist teenistust otsida, raudteel ja metsas. Kes raudtee lähedal, teeniwad metsast head raha, mõned on juba mitutuhat rubla selle lühikese ajaga kokku pannud. Raudteest kaugemal aga ei ole metsaga muud peale hakata, kui teda ära põletada.

Waimline järg. Hariduse poolest on need asundused koguni kehwal järjel. Terwel 7000 asunikul ei ole ühtegi kooli, mida nad omaks wõiks nimetada ja kus Eesti keeles õpetust antaks. Pirmassis, Palometsas ja Molomas on küll semstwokoolid, kuid igal pool on kooliõpetaja umbwenelane. Oparinos, eestlaste keskkohas, ei ole muud kui wäike Wene kirikukool. Praegu on kõigil asundustel ühine püüd igale koolile teist õpejõudu juurde saada, kes usuõpetuses ja Eesti keeles õpetust annaks. Et Oparinot enne 1918. aastat semstwos koolidewõrku ei saa wõtta, andis rahwakoolide inspektor nõu erakooli käima panna. On loota, et kõster Meier sellega alguse teeb ja kooli awab.

Seltsielu poolest ei ole lugu ka parem. Seltsid ja seltsimajad puuduwad täieste. Oparinos on küll nõu lähemas tulewikus põllumeesteseltsi maja ja näitusehooneid ehitama hakata, aga teadmata on, millal see soow täide läheb.

Puudusi on igatahes palju, liig palju ja tööd rohkesti, enne kui need asundused teistele järele jõuawad. Kuid nendel on kindel ja hea tulewik. On loota, et mõne aasta pärast Oparinost Nikolski kaudu raudtee Sharja jaama ehitatakse, just Eesti asundustest läbi. Plaan on walmis, selle läbiwiimine wõib aga

aega wõtta. Siis tõuseb asunduste väärtus mitmekümne wõrra. Ka ei ole siis enam tarwis halastamata kombel kõige paremat metsa häwitada, nagu seda praegu siin igal pool tehakse sel ajal, kus puusüld Petrogradis üle 30 rubla ja Kaukasias üle 100 rubla maksab.

Üleüldine mulje Wologda eestlastest.

Kas on Wologda eestlastel ka tulewikku ja kas maksab teistel weel siia tulla? Oma poolt wastaksin selle küsimise peale jaatawalt. Esialgu on asuniku elu küll tõeste väga raske. Kujutage endile ette: Kodumaalt tuleb kehwa asuja. Suurem hulk kraami, niipalju kui teda kellegil oli, tehti rahaks, sest palju sa ikka kaasa saad wõtta. Uues kohas antakse sulle 20—30 dessatini paksu läbi-pääsemata metsa kätte. Ei ole siin ühtki urtsikut ega onni, kus ulualust leiad. Lähed Wene külasse elama, muretsed omale tarwiliku inwentari põlluharimiseks, ehitad urtsiku üles ja hakkad metsa häwitama ning maad põlluks muutma. Esimesel aastal ei saa sa muidugi mingit saaki, pead peatoiduse kõrvalt muretsema: olgu tagawara-kapitalist, olgu wälise tööga raudteel wõi Wene külades. Alles teisel sügisel wõib uuest põllumaast saaki saada, kui külm teda ära ei wõta, mis õnnetust Oparino ümbruses tihti ette tuleb. Asuniku peamure on, kudas wõimalikult rohkem metsa häwitada ja põllumaad juurde saada. Seitsme-aastase wisa ja waewarikka töö järele on siin suuremal hulgal kaunis kenad hooned ja 5—10 tiinu ümber ehk ka enam põllumaad, ka heinamaad oma jagu, mille puhastamine jällegi suurt tööd ja waewa on nõudnud.

Wenelaste arwates pidid eestlased siin weel waesemaks jääma, kui nad tulles olid ja warsti kodumaale tagasi minema. Aga wale! Nüüd waatawad nad imestades eestlase peale, kel oma kodu üles on ehitatud ja kes leiba naabrilegi laenata saab. Põlluharimises on wenelased eestlaste käest mitmes asjas õpetust wõtnud, paremaid põllutööriistu muretsenud ja maad paremini hari-ma hakanud.

Aga et maa siin odaw, põld kaunis hästi wilja annab, kliima kodumaa omast mitte palju halwem ei ole, raudteega ja laewaga (Arhangelski) kergeste põllusaadusi wõib wälja saata ja peaasi, eestlasi suurel arwul ühes ringkonnas on, siis wõib julgesti ütelda, et Wologda asundustel hea tulewik on. Ma ei wõi wäljarändamist heaks kiita. Kui aga tingimata wälja rändama peab ja sellest mööda ei pääse, siis katsutagu ikka sinna elama minna, kus wanad ja jõukad asundused ees on, mitte milgi tingimusel aga üksikult laiali. Pärast sõda antakse siin jällegi uutele asunikkudele maad.

Suured ülesanded ja raske töö seisab Wologda eestlastel ees. Tarwis on oma kogudust ja koolisid asutada, põllumeesteseltsi maja ja näitusehooneid ehitada, paar seltsi elule kutsuda, laulu- ja pasunakoori asutada jne. Kõik see nõuab suurt ja rasket tööd, kuna asunikudel oma kodu korraldamisega ja igapäewase leiwa saamisega isegi juba rohkesti waewa ja muret on.

Aga loodame, et asunikka ka siin nende wisa ja wäsimata püüd edasi wiib.

Teistest põhjapoolistest Eesti asundustest.

Kostroma ja Jaroslawi kubermangus on mitmel pool rohkesti eestlasi. Neid elab seal: 1) Ljubimi kreisis, Pretshistowa (Пречистова) jaama lähedal 50 peret, 2) Danilowo kreisis Kreppenbachis 25—30 peret, 3) Uglitshi kreisis — Большое Село — 100 hinge. 4) Romano-Borissoglebi linnas 100 hinge, 5) Kineshma kr. — Prudowka külas 15 peret (?). Siis veel Antropowi jaama lähedal umbes 20 peret, ja Jaroslawi ning Rõbinski linnas. Need asundused aga on kõik väiksed, üksteisest kaugel, nõnda et nad hariduse alal suuremat ära ei saa teha.

Kamenka asundus

Jaroslawi kubermangus. Kongora sadamast 12 wersta, Sheksna jõe ääres, 80 wersta Rõbinskist ja 216 wersta Tsherepowetsi linnast eemal on Kamenka Eesti asundus. Siin elab 21 perekonda eestlasi, kes 26 aasta eest Wõrumaalt tulnud, tüki maad ostnud ja siia elama jäänud. Maapind on rahuloldaw, ka metsa on rohkesti, ja asunikud on kaunis kenasti elama hakanud. Neil on oma koolimaja, semstwokool, kus seni ikka oma köster-kooliõpetaja töötanud. Jumalateenistusel kandis laulukoor köster-kooliõpetaja hr. Normanni juhatusel paar laulu ette. Halb lugu on see, et asundus muust ilmast kaunis kaugel ja lahus on. Talwel on raske, kewadel ja sügisel koguni wõimata siit wälja pääseda. Teed on ütlemata halwad, hoia et sa pori sisse ära ei upu. Kahju, et eestlasi siin nii wähe elab. Loodame, et neil siiski korda läheb ühisel jõul ja nõul üleüldiseid asju ette wõtta ja seltsielu edendada.

Soowin Teile, armsad Kamenka suguwennad ja õed, ikka ühte hoida ja sel alusel, mis juba pandud, kindlalt edasi töötada. Tahan ka tulewal suwel wanu, tutwaid asundusi ja uusi waatama minna ja loodan, et see korda läheb.

Rõõmsat jälleenagemist!

A. Nigol

Helsingis, 9. okt. (26. sept.) 1916.